

Tömöry Péter

VÉGEL JUDITJA

„Szeretem, ha egy előadás megfog, szeretem, ha legalább egy icipici üzenete van számomra (is). Az Újvidéki Színház évadnyitó bemutatója ilyen volt. Adott volt hozzá egy bibliai alaptörténet, aztán ebből kifolyólag, Végel László tollából született egy monumentális, (túlságosan) sokrétű, politikaközpontú, színpadi szöveg(!). Adott volt továbbá egy erdélyi magyar származású, jelenleg Veszprémből idelátogató, erőskezű rendező (Tömöry Péter), és adott egy impulzív, egyetlen vénaként lüktető, akaratos brancs: az Újvidéki Színház társulata. Egy jelmeztervező (Lőrincz Melinda), aki eredetileg szobrász, egy zeneszerző (Bakos Árpád), aki a színészek torkát használva hangszerül kreált hol erőteljes, hol többszólamú, hol suttozó, el-elcsukló dallamokat, s egy koreográfus (Gyenes Ildikó), aki ezúttal nem zenére, hanem szövegre gyártott koreográfiát... Ebből a mixtúrából aztán született egy előadás, amelynek minden eleme egységes egészet alkot, és egy világos, követhető rendezői olvasatot közöl.” (Sicc: Győzni... De minek?)

Jólesően, talán elégtétellel (megkésett) lopom ide ezt a részletet a *Sicc* álnevű kritikus tollából, amely 2002-ben, valamikor ősszel jelenhetett meg. Hiszen a szóban forgó előadást ennek az évnek az októberében mutatta be az Újvidéki Magyar Színház.

A bemutatónak elő- és utóélete van. Erről szeretnék írni. Nagyon merítve visszafele. Az időbe. És a térbe.

Volt egyszer egy huszadik század. Benne a híres-hírhedt hatvanas évek. Ezekben volt egy Jugoszlávia, benne egy Vajdaság. Ebben egy magyar nemzetiség. És volt Coca-Cola, pornó, a világútlevél mellett, s a mi sokoldalúan fejlett romániai szocialista társadalmunk keretei között szinte hihetetlen szabadsággal rendelkező fiatal értelmiség. Költők, írók, esszéisták, képzőművészek. És általuk a titói diktatúra szelepterületén egy olyan képződmény, amely szinte elképzelhetetlennek tűnt még a létező szocializmus karrámmá szelídített szögesdrót- ideológiájának körülményei közepette is.

Az Új Symposion

Egy magyar avantgárd folyóirat.

Holdudvarában hasonló érzékenységű és irányzékú képződmények: színház, irodalom, könyvkiadás, képzőművészet, fotó...

Domonkos egy gitárral és teniszütővel, Tolnai a *rovarházzal*, Végel a *Makróval*, Ladik félhold melléről lecsúszott medvebőrrel.

Körülbelül ilyen kép sejlett föl, a naiv festmények vonzó, gyermeteg stílusában, az „erőskezű rendező” szeme előtt. Aki akkor nem is voltam rendező (még), hanem egy magát szabadcsapatnak gondoló nemzedék, az úgynevezett *Forrás* második nemzedékének író tagja, első könyve büszke birtokosa, a *Tükkör* nevezetű megyei napilap művelődési rovatvezetője. Első bemutatós színházi szerző. A székely népvalóság kellős közepén, Sepsiszentgyörgyön. Azoknak a bizonyos hatvanas éveknek a végén. Amikor azt hittem, s velem sok pályakezdő is, hogy létezhet egy emberarcú szocializmus. Amelyben szabad, és ki is lehet lépni a szocialista realizmusból vad burjánzással kihajtott tájjellegű szemléletből, s az olyan íróknak, művészeknek is nyílik terep, akik „vigyázó szemüket Párisra vetik”. (Minimum.)

Ezzel a gondolattal olvasta az a bizonyos erőskezű Tolnai Ottó *rovarház* című regényét, Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémáját, Végel László *Egy makró emlékiratai* című regényét, Ladik Katalin erotikusan borzongató verseit, a *Kontrapunkt* antológiát.

Hogy honnan kerültek ezek a könyvek abba a Romániába, ahol mindennél gyanúsabbnak találták a szót, főként, ha azt magyarul írták? És ha netán a *testvéri* Magyar Népköztársaság felől érkezett, akkor egyenesen ellenségesnek.

A művészetek bűvópatak gyanánt (is) közlekednek.

A fenti könyvek nem a magyar–román, hanem a román–jugoszláv határon jöttek át. „Jugoszláv” festők hozták. Torok Sándor vagy Benes József. Hogy melyikük, már nem tudom. Csak azt, hogy megérkeztek Sepsiszentgyörgyre. Mint a bukaresti gyorsvonat. Amelyik érkezéséhez kiszaladtak a város gyerekei: csodát nézni. Valódi román embert. Mert ilyet ritkán láttak a szülővárosukban. Ilyen rácsodálkozással futottunk neki mi is Bogdán Lacival¹ ezeknek a könyveknek. És szerelmesedtünk beléjük. Mert a magyar Európa létezését jelentették.

Döbbenetünkre nem mindenkinek tetszettek. „Nem elég politikusak.” „Érthetetlenek.” „Nem eléggé magyarok.” „Nem szolgálják a nemzetiségi eszmét.” „Modernkedők.” „Szenzációhajhászok.”

És ezekhez hasonló ostobaságok, okos emberek szájából.

Engem ez különösen ingerelt, hiszen ugyanilyen hülyeségekkel illették a *Pipacsok halála* című, a sepsiszentgyörgyi színházban bemutatott abszurd drámámat (1969; rendezte: Seprődi Kiss Attila). Nem az értetlenség, hanem a félelem okán: másféle is lehet, ilyen is lehet a szókimondás, a szavak stíl és mondandó szerinti összerakása.

Tehát: *en avant!* Avantgárd! A székely öntudatra ébredt kisvárosban ezek a könyvek szolgáltak nekem igazolásul arra, hogy jó helyen keresem magam az irodalomban, a művészetekben. Vannak társak. Van tény, ami bizonyít.

Ezért a mai napig hálás vagyok a szerzőiknek.

De nem ez a hála vezetett arra, hogy vállalam színműveik megrendezését. Hanem a rokonság velük: a zsigereimben éreztem, hogy miként lehet a színpadon érvényesíteni őket.

¹ Bogdán László (1948–): sepsiszentgyörgyi író, költő, újságíró, ugyancsak a *Megyei Tükör* belső munkatársa.

Császár László

NYOLCKÉZNYOLCLÁB

az ember
testrészekből áll

kezekből
lábakból
tartozékokból

húz rá
mindenféléket

körömcipőt
lábtyútt
kesztyűt

mi akkor
minderről
elfeledkeztünk

fulczfecóval
leültünk egy asztalhoz
ott a rátkayban

nagy tömeg
meg füst volt

kissé ittas
társaság

akkor
díszítő
voltam
a bábszínházban

talán éreztem
bábnak lenni
jó vagy rossz

lehet
ezt akartam
tesztelni

belépett
akkor
két ember

mint a csapóajtón
ugye
a westernekben

jelentékteleneknek tűntek
olyan miféleneknek

le is ültek oda

mellénk
jó szívvel fogadtuk őket

nem voltak
józanabbak ők sem
minálunk

barkochbáztunk
megpróbáltuk
kitalálni

milyen színű zokni
feszül a másik lábfejen

fecó lábán nem volt zokni

ezt senki sem találta el

mint ahogy arra sem jött
rá a két idegen

kik vagyunk

mifélek

persze senki sem
hiszi el ezt nekem

pedig sohasem
hazudok

az egyetlen túlélő
én vagyok

fulczfecó eltűnt
megölték
talán valahol
délvidéken

ott ahonnan jött

sose találták meg

a másik kettő
ember
sem él már

pilinszkynek
meg latinovitsnak
hívták őket

de ezt
a villámcsapást

úgysem hiszi el

nekem

senki sem

Hiszen pontosan tudtam, miről szólnak. Lényegében. A színpadi „hogyan” érdekelt elsősorban. A tér, a kromatika, a kinetika és a zeneiség.

Megéltem magam is azt az ódzkodást, amellyel a „sache” rendezők, kritikusok és más színházi és nem színházi nagyfejúek darabjaimmal, előadásaimmal szemben viselkedtek. Aminek a valódi oka a félelem volt! Mint egyik kollégám, akinek Tolnai Ottó *Végel(ő)adását* odaadtam, elolvasásra, summásan összefoglalta: „nem színház, ezzel nálunk csak megbukni lehet”.

Valóban nem volt színház. Olyan, amilyen az operett-ugaron a trendet jelentette. Hanem partitúra a színpadi poézisre. Kotta, amelynek hangjegyeit, kulcsait, de még a hangszerait sem értették. Azok sem, akik úgy tettek, mintha.

Három vajdasági *nyitott* drámát rendeztem – Tolnai Ottó *Végeladását* (a Kecskeméti Katonai József Színházban 1981-ben) és *Paripacitromját* (Újvidéki Színház, 1991), valamint Végel László *Juditját* (ugyancsak az Újvidéki Színház épületében, a 2002-es évben).

Egyiket sem én javasoltam. De a bemutatók után javasoltam, hogy a többieket, mármint a drámákat, megrendezem. Nem jelentkezett egyik színház sem. Jóllehet letelt a negyedik évtized. Illelnek bemutatni ismét egy vajdaságát.

A három előadásomban több közös vonás van.

Az egyik már a felsorolásban is látható: mindenik tíz esztendő t bujkált előlem.

A másikat magyaráznom kell. Mindhárom úgynevezett színpadi kiállítását *képzőművész* végezte. Őket más műnemből és más tájról hoztam. Kép, tér és dologi eszköztáram igényei szerint. Mindhárom előadásomban szakértő dramaturgok segítettek.

A *Végeladás* „dísztét” Probstner János keramikus (Kecskemét), „jelmezeit” Füzy Sári jelmeztervező (Budapestről) készítette. Az előadás alapanyaga: tükör, szalma, papír. Zenéje preparált Vivaldi és Beethoven (Fuchs László munkája), dramaturgja Tarján Tamás irodalomtörténész (ugyancsak Budapestről).

A *Paripacitrom* „dísztét” Kádár Tibor festőművész (Kolozsvár), jelmezeit Lugossy Edit

(Nagybánya) jegyezte. Az előadás alapanyaga: fém, víz, műanyag. Zenéje: zörgések, dilettáns, improvizált kórusok. Dramaturgia Franyó Zsuzsa (Újvidék).

A *Judit* terét, jelmezeit – mint az idézett cikk már említette – Lőrincz Melinda szobrász (Székelyudvarhely) alkotta. Az előadás alapanyaga: fény, szín, textil, kinetika. Zenéje emberi hangra komponált, a *capella* használt élőzene, a csantavéri Bakos Árpád műve. Koreográfia: Gyenes Ildikó (Budapest). Dramaturgia Gyarmati Kata (Újvidékről).

Mindhárom előadást többnyire – a szerzői utasításoknak látszólag ellentmondóan (az öreg szerepeket is) – fiatal színészek játszották. Mindhárom előadásban a képi-zenei-kinetikus kompozíció határozta meg az előadás stílusát. Amelyben a verbalitással szemben a látvány és az akusztikus térelem uralkodik.

Ez leginkább Végel *Judit*-jában volt meghatározó. Ahol a látvány- és a mozgáselemek átvették az irodalmi törzsanyag jelentős részét. Szublimálódott a színpadi kommunikáció egyéb elemeibe. És, az előadás szerves alkotóelemeiként, előtérbe kerültek az írói instrukciók, amelyek az előadás nem egy jelenetében a dialógusok és replikák szerepét is átvették.

Végel az alapszövegben értelmezte a Biblia Judit–Holofernész-történetét, mi értelmeztük Végel értelmezését és azt konfrontáltuk az alaptörténettel. A bibliai szöveget, változtatás és preparálás nélkül, mintegy nyitányként építettük bele az előadásba. Ezért Végel szövege a durva aktualizálás helyett metaforikusan árnyalódott. A történetet történés váltja föl, a moralizálást cselekvés, a jellemrajzot mobilszobrászat, a replikákat szó-balet.

„A történet szerint Holofernész, az asszír hadvezér bevetésre készen ott táboroz a város előtt. Egy város előtt, amit nem lehet bevenni, hiszen tárt karokkal, minden jót remélve várja őt. Az »igazán jó« teljhatalmút, aki majd rendet teremt. Lesz pénz, interdiszciplináris felsőoktatás, fény meg pompa, taps, taps... De egy hadvezér, aki csatákban győzni szeretne, hogyan győzzön le egy várost, amely őt ünnepli?! Kiköti tehát, hogy csak akkor vonul be, ha a város ellenáll. A város (vagy ország, vagy bármi) viszont legin-

kább azzal foglalkozik, hogyan nyalja tükörsimára azt a bizonyost, s még a széket is alatta, hiszen olyan nagyon kecses az az érdek, érdek, érdek, és érdekes, hogy ott, a színpadon hogyan kering a rendőrfőnök a kormányzó körül, hölgyikék a kormányzó fia körül, fiú és tisztos úriember a kormányzó körül, és mindannyian együtt, a bankár (illetve bank, illetve pénz) körül. Mindenki remél valami finomat. Csak Judit nem. Neki csak hánynia kell. Az egész korrump bandától, s az apjától is, aki épp az imént lejtett egykét kört a kormányzó körül. Hánynia kell, mert épp most öltöztetik az eljegyzésre, kényszerítik érdekházasságba a kormányzó ivadékával. Nem, ő nem hajlandó behódolni. Illetve talán igen. Igen, akkor, ha ez a mocsárbűzös banda felébred végre, és annak rendje-módja szerint szépen harcra kél Holofernész ellen. Dehogyan kél... Hiába fosztogatnak már hetek óta a vezér hordái, hiába provokálja, csúfolja, lökdösi kifelé pózaiból a társadalom krémjét Judit is, itt biza »senki sem akar meghalni a hazáért«. Így aztán Judit késsel a nyakában megindul Holofernész táborába. Megy megmenteni a várost...” (Győzni... De minek?)

Jól értette a kritikus mind Végel, mind a „mi” erre épülő Judit-történetünket. A szavaknál érthetőbbé tette az előadást, mélysíkjait előhozva, a mozgás, a zene és a jelmez. Az előadást úgy komponáltam – kinetikusán –, hogy ha egy szereplő vagy annak valamelyik testrésze megmozdult, ez – a természetesen jelentést hordozó mozgás – végigfutott a színpadon jelenlévő összes szereplőn. Mint egy hullám, mint egy állandó mozgásban lévő fríz. Olykor cunami. Az interaktív eszköz, amelyet a jelmeztervezővel, koreográfussal, zeneszerzővel mozzanatonként kidolgoztunk, sajátos grammatikával fogalmazta meg az üzenetet. Amely egyszerre volt politikai és művészi. A Végelé, az enyém, de egyenként a munkatársaimé, a színészeké is. Kivéve azokat, akik...

Az egyik próba után, az Öregek Házában, ahol Melindával laktunk, verset írtam. Szomorút. És mégis felemelőt. A művészet keserű kínjáról. Végelnek akartam dedikálni,

de aztán, mégis, az előadás utóélete miatt, egy latin mondás, kvázi alcím lett belőle. Ami neki, magamnak, mindenkinek szólt. Azoknak is, akik törpe kishitűséggel, tehetetlen tehetségtelenséggel mindent elkövettek, s el is értek, hogy megfelelő közönségéhez ne érjen el ez a produkció, rangjának megfelelő forgalmazásban ne részesülhessen.

Pedig Végel mindent elkövetett, hogy ez a csúcsra sikeredett produkció eljusson Belgrádba a BITEF-re, én pedig, hogy Nyugatra is kikerülhessen. Ám még a kisvárdai, határon kívüli magyar színházak találkozásába sem került bele. Ott egy amerikai darab előadásával pályázott babérokra az Újvidéki Színház. Az igazgató játszotta benne a főszerepet.

SZORCSIK KRISZTA PRÓBACIPŐJE

Aquila non captat muscas.

*ősz van
ősz volt mindig e tájon
de mi soha nem láttuk a sárgára
vörös szeplőtelen
halálra vetkőződő természet-ősz
mert mi bezárva
lombtalan
lombikvilágba
szorcsik kriszta próbapapucsába
hervadattalan
kopottan
őszültünk 2002 októberén
egérszürkén
egy valaha avantgárd színház fényének
vakhomályában
szorcsik kriszta próbacipőjének levált talpában
termékenyedve porral
végel laci makroreszeléssel
domonkos kormányeltöréssel
balázs attila nyulacskákkal
ladik kati
daróczi zsuzska bütyök valpurgis-tánc
mezei kinga pusi kínjaiban
lőrincz melinda gyémántzsinórozott álmain
idomtalan cipelve szolgálati ügybuzgalmát
a sógornak
mint petyhüdt súlyosan lelógót*

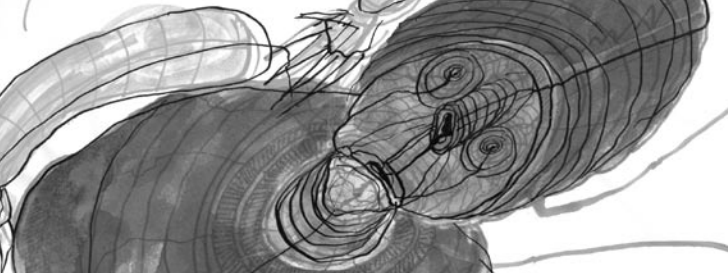
*mely soha sehova
de talán
szorcsik kriszta próbacipőjének kopott részébe
abba az európai szürkébe
legtermékenyebb legrésebb présbe
talán
amely nem nyílt mert nyitva tartásának idejét
Isten vigyázza*

*és adta nekünk csak okulásra
és nem nemzésre
szószorulásban
magyar hévben szerb hőzöngésben román
nyüvésben*

*lefetyelt a deszkáknak
ajkait kitárva
színház szavakat
fel a kezekkel
add magad: ki vagy
szorcsik kriszta próbacipője
levált talp
bőrdarab, cafat
hitvány hasadék
tehetség éke
látva láttatók menedéke*

„Visszatérnék arra, miért fogom én még sokszor végignézni ezt az előadást. Nem a politikai mondandója miatt, mert ami körülvesz, attól nekem is hányom kell! Viszont látnom kell még Szorcsik Krisztát (Judit), Nagypál Gábort (Holofernész), Mezei Kingát (Eszter) vibrálni a színpadon. Kesernyésen vigyorogni, mikor Puskás Zoltán (cirkusz-igazgató), egy korrump média konferansziéjént »dzsimkeri«-sen, csörgősipkában, leginkább egy porcnyi gerincet nélkülöző kukac-hoz hasonló mozgással jár-ke, egyezkedik a város »nagyjaival«, s veri a propagandát, bódítja halomba a népet. (Ja-ja! Lesz itt rend, pénz, interdiszciplináris felsőoktatás, fény meg pompa, taps, taps...) Látnom-hallanom kell, ahogy Viktória, a látnok (Krizsán Szilvia) – egyébként minden kezdet és vég asszonya –, a cirkusz által megidézve, valami egészen szőrborzoló hangon előhívja nekünk a valóságot, vagy – ha úgy tetszik, a szép jövőt (t’od má’: rend meg pénz meg az interdisz...), hisz szép jövőnek látom én a valóságot is,

elég hozzá egy délibáb, icipici mézesmadzag, egy jó hosszú szerv a szájban... Egyszerűen gyönyörű, ahogy Judit a látnok ölében ülve találkozik a sorssal: »Miért ééén??! Mert te.« Igen, ő egyedül. Mert akinek van, s túl szilárd a gerince, az kettétörik. De kinek jó az manapság? Hát, van, aki vállalja. Egy Judit például.” (Győzni... De minek?)

Kíváncsi vagyok, hányszor tudta még végignézni a lelkes cikkíró az előadást. Nem sokszor, hiszen hamarosan levették a műsorról. Merem remélni még most is, nem a következő idézetért, amit a neten találtam (egyetlen kritikaként), és most bemásolom egy újabb részletét:

„A mozgás, vagy inkább a pózok, amelyek nagyon pontosan kidolgozottan, szóról szóra lépve váltakoznak a színpadon, egyiptomi falfestményeket idéznek, merev egysíkba kényszerítik a szereplőket, és ebben segít a jelmez is: sehol egy gömbölyű forma, minden sarkos, szögletes. Minthogy pontosan ilyenek vagyunk mi is, ha belépünk az »érdekszférába«. Felvesszünk egy-két-hár’ pózt, variáljuk, sandán lessük a hatást szemünk sarkából, a célszemélyeket körbetipegjük, vagy csak állunk, egy síkba meredve, s figyelünk serényen. No, ez volt az a görbe tükör (amit a színház mindig hivatott tartani élénk), amelyben én megláttam magam. Kicsit belegondoltam: attól fogva, hogy kiléptem az utcára, találkoztam emberekkel, dolgoztam, ettem, utaztam a 7-esen, vagy bármit csináltam, egészen odáig, hogy otthon bebújtam a takaró alá, vajon hányszor voltam őszinte? Hányszor voltam igazán én? Hát Te? No, kezdet a szívre, de igazán! Pedig Te meg én egészen piciben játszunk... Hát, fájó dolog ez. Legalább annyira fájó, mint az, hogy senki sem akar meghalni a hazáért. Akkor is, ha ezt a mondatot rágják sokszor, sokszor a számba...” (Győzni... De minek?)

Vagy mégis Végellel van baj? Vagy velem? Meglehet.

Vagy mindkettőnkkel.

Vágvölgyi B. András

PASSZÁZSOK ÉS SNAPSHOTOK

– a Végel-próza és a forrásvidék

Próbálok elképzelni a hatvanas évek Jugoszláviáját, annak is a szagát leginkább. Sikerül. Jártam ott, akkor, kétszer is, érzékeny első osztályos, második. Apámmal először, új Trabanttal, a történész barátjával meg a nálam nagyobb fiával, akivel, már visszafelé, a kocsiban elcseréltem a pingponglabda-lövő pisztolyt egy Colt-replikára, vagy fordítva, a szabadkai olasz piacon vettük mindkettőt, de még a határ előtt elcseréltük a keverék- és a friss NDK-szag semmivel sem összetéveszthető illatorgiájában. Sokáig a határt nekem ez a keverék- és a friss NDK-szag-elegy jelentette. Jugoszláviát meg a szabadkai tornyos városháza – azt hatévesen is kiböktem, hogy ez lehetne Szegeden vagy Kecskeméten is, csak itt hangosabbak és *szabadabbak* az emberek –, a boltok szuper kínálata, képregények és moziplakátok: Nyugat! De, mint jinben a jang, már elsőre is volt benne valami furcsa, oda nem illő. Valmiért bemertünk egy cipészhez. Szokásos kisvárosi suszteráj, kicsiny bolt, a főtértől nem messze, ferdén beverő őszi napfény, délutáni bőr- és porszag, szinte semmiben nem különbözött a hasonló magyarországi műhelyektől, kivéve egyet: a cipész falán, nem túl nagy